

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

БОНДАР ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 11:159.955.4

**СПЕКУЛЯТИВНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРИНЦИПУ
СУБ'ЄКТИВНОСТІ**

09.00.01 – онтологія, гносеологія, феноменологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

КИЇВ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теоретичної і практичної філософії філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, МОН України.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
Дем`янов Володимир Олександрович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри теоретичної і практичної філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Бистрицький Євген Костянтинівич,
Інститут філософії Академії Наук України,
завідувач відділу філософії культури,
етики і естетики;

кандидат філософських наук, доцент
Солодка Олена Олександрівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
доцент кафедри англійської філології і філософії мови
імені професора О.М. Мороховського.

Захист відбудеться «22» лютого 2018 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.27 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці імені М.О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розісланий «19» січня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.Ю. Крикун

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Чи існує підстава, завдяки якій ми могли б ідентифікувати наше знання як істинне знання, і чи не мала б ця підстава в такому разі бути певним додатковим знанням, що міститься у знанні поруч із знанням про предмет? Запитування про джерело обґрунтованості нашого знання про предмети неминуче призводить до проблематизації принципу суб'єктивності («Я»), дискусії навколо якого є однією з центральних тем в сучасних філософських дослідженнях. Така увага до цієї проблеми зумовлена виявленими ще в класичних ідеалістичних системах (І.Г. Фіхте, Г. Гегель) і реактуалізованими в другій половині ХХ століття (Д. Генрих) апоріями в обґрунтуванні «Я» (суб'єкта) як умови можливості нашого знання про предмети: з одного боку, обґрунтування предметного знання з необхідністю передбачає і обґрунтування суб'єкта цього знання, тобто того, кому приписується властивість знати про предмет; втім, з іншого боку, складність такої обґрунтувальної ідентифікації полягає в тому, що знання, яке знає про предмет, не здатне упрозорити саме себе у такому знанні, оскільки, відповідно до принципу предметного обґрунтування, змістовність такого знання набувається лише у стосунку до його предмета (тобто такого стану справ, що перебуває поза межами самого знання), а отже, знання про себе, тобто самостосунок знання, мало б бути беззмістовним знанням, яке годі було б якось ідентифікувати, бо задля такої ідентифікації ми мали б описувати те знання, про яке знається у самознанні, як зовнішнє щодо самого знання (тобто себе), що є очевидною суперечністю. Отже, парадокс, який випливає з цих міркувань, полягає в тому, що «Я», яке уможливорює предметне знання, саме не дається в знанні про предмет, а отже, не підлягає предметній тематизації. Спроби ж опису «Я» як рефлексивного самостосунку також призводять до парадоксу, адже, по-перше, за такого тлумачення сутності «Я» знання про себе (тобто саме «Я») виявляється умовою самого себе, оскільки в іншому разі годі було б пояснити, кому саме ми приписуємо властивість знати про себе, а по-друге, на відміну від опосередкованого знання про зовнішню щодо нас предметність сам суб'єкт, вочевидь, має даватись собі у знанні безпосередньо, тобто завжди вже знати себе ще до набуття знання про себе.

Подібні парадокси знаннєвої самотематизації «Я», вперше описані І.Г. Фіхте, були систематизовані представниками Гайдельберзької школи (Д. Генрих, М. Франк, У. Потаст та ін.). Осердя таких парадоксів ці вчені вбачали в неможливості описувати сутність «Я» на підставі рефлексії, тобто знання про себе, за якого «Я» досягається лише в результаті такого знання, оскільки це знання («Я») задля умови власного здійснення вже передбачало б попередню наявність «Я» як того стану справ, котрий здійснює рефлексію щодо самого себе. Відповідно, аби досягнути «Я», ми мали б завжди припускати це «Я» як наявне, що б імплікувало парадокс, який К. Дюзинг назвав «нескінченною ітерацією». Результатом діяльності представників Гайдельберзької школи стало

обґрунтування нереклексивної моделі самосвідомості, тобто концепції суб'єктивності, відповідно до якої умовою можливості свідомості, а отже, й предметного знання є первинна нереклексивна свідомість, яка не містить знаннєвого опосередкування. Втім, як увиразнили праці К. Дюзинга, М. Бикової, Е. Тугендгата, Дж. Шира, Д. Розенталя, Дж. Навікаса та ін., нереклексивне обґрунтування суб'єктивності також обтяжене апоріями, оскільки представники цієї обґрунтувальної стратегії, з одного боку, виключають рефлексію із знаннєвого самостосунку «Я», а з іншого – апелюють до ідеї, згідно до якої самосвідомість передбачає ідентичність Я-суб'єкта і Я-об'єкта, яка є властивою саме для рефлексивного способу мислення. Відповідно, опис самосвідомості як нереклексивної єдності засновується на рефлексивних принципах, тобто є апоретичним.

В пошуках виходу з тенет парадоксів, якими обтяжене як рефлексивне, так і нереклексивне обґрунтування суб'єктивності, значна частина дослідників звертає увагу на спекулятивну філософію Г. Гегеля. На думку К. Дюзинга, філософія Гегеля дає потужний інтелектуальний інструментарій задля побудови «асиметричної» моделі самосвідомості, тобто такої моделі, в межах якої як те «Я», яке знає про себе, так і те «Я», про яке знається, не припускаються як дані, а конституюються в процесі самопокладання й самообґрунтування, що дозволяє уникати парадоксу «нескінченної ітерації». Окрім того, К. Дюзинг, К. Брінкман, Дж. Навікас, Е. Герман та ін. вважають, що на підставі спекулятивного методу можливо об'єднати в одному знанні ті стани справ, які є необ'єднуваними як з позиції рефлексивного, так і з точки зору нереклексивного обґрунтування, а саме предметне знання і самознання, що дає можливість мислити самосвідомість як конкретне, тобто змістовне знання. А позаяк суперечність між цими різновидами знання, зрештою, містить свій виток у суперечності між знанням і предметом, то вимога несуперечливого опису цієї єдності засновується на необхідності описати тотожність знання і предмета, тобто водночас і увиразнити знання як онтологічний принцип, так і описати предмет як присутнє знання про себе, внаслідок чого обґрунтування предмета є тотожним самообґрунтуванню суб'єктивності. Спроможність спекулятивної філософії до вирішення таких завдань засвідчують праці В. Єшке, С. Хаулгейта, С. Розена, К. Єоманса, Ф. Кюммеля, К. Дава, Дж. Зайгела та ін.

У дослідженні дисертант спирався не лише на класичні праці І. Канта, Й.Г. Фіхте, Ф.В.Й. Шеллінга й Г.В.Ф. Гегеля, але й на ґрунтовні сучасні роботи, присвячені дослідженню принципу суб'єктивності в німецькій класичній філософії (М. Бикова, К. Дюзинг, Е. Герман, В. Гьосле, М. Ротхар, Дж. Навікас, Ф. Нойхаузер), водночас враховуючи новітні дослідження проблеми самообґрунтування суб'єктивності (Д. Кар, Д. Захаві, Д. Фройндліб, Дж. Шир та ін.). Оскільки для тематики дисертаційного дослідження велике значення має компетентне прочитання оригінальних текстів Г. Гегеля, автор використовував докладні й фахові коментарі Д. Генриха, Б. Баумана, К. Брінкмана, К. Єоманса, Б. Лонгуенс, С. Хаулгейта, С. Розена, Р. Піппіна та ін. Заразом дисертант враховував і ґрунтовні вітчизняні дослідження, представлені у працях І.

Іващенко, А. Лоя, М. Мінакова, В. Приходька, Ю. Федорченка. Тематизацію потреби у спекулятивному обґрунтуванні суб'єктивності дисертант здійснював в контексті дискусії з такими мислителями, як Ж.-П. Сартр, І. Кант, І.Г. Фіхте, Ф.В.Й. Шеллінг, спираючись на ґрунтовні дослідження їх вчень В. Янке, К. Глой, К. Ібером, К.-В. Квоном, Й.-П. Мітманом, Г. Целлером, С. Сіджвіком та ін.

Мета дослідження. Здійснити спекулятивне обґрунтування принципу суб'єктивності, тобто експлікувати суб'єктивність як безпосередню єдність знання і предмета.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- висувати принцип суб'єктивності із структури предметного знання, на підставі чого обґрунтувати універсальний характер «Я» (самознання);
- прояснити стосунок предмета і знання у знанні про себе;
- описати рефлексію як непередметний знаннєвий самостосунок, удокладнивши рефлексивний характер суб'єктивності;
- на підставі обґрунтування знання як самостосунку предмета увиразнити онтологічний статус самознання;
- обґрунтувати єдність рефлексивного й покладеного вимірів знання в межах принципу суб'єктивності.

Об'єкт дослідження. Суб'єктивність як умова можливості предметного знання.

Предмет дослідження. Онтологічні засади обґрунтування принципу суб'єктивності.

Методи дослідження. Як основний метод дослідження автором використовувався спекулятивний метод, розроблений Г. Гегелем. Сутність цього методу полягає у методичному русі від безпосереднього буття предмета дослідження до обґрунтування сутності цього предмета як протилежності собі, що передбачає узгодження безпосереднього та опосередкованого буття предмета в рамках одного знання про предмет. Застосування спекулятивного методу в рамках дослідження зумовлюється суперечливим характером єдності знання про предмет і самознання, потребою у непередметному (негативному) обґрунтуванні сутності рефлексії і необхідністю експлікації онтологічного статусу принципу суб'єктивності.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні принципу суб'єктивності на підставі спекулятивного методу, що дало змогу побудувати несуперечливу модель суб'єктивності внаслідок обґрунтування тотожності знання і предмета в самознанні. В результаті здійсненого дослідження було обґрунтовано низку положень, що мають ознаку **наукової новизни**, а саме:

Вперше:

- на підставі реконструкції вчення про рефлексію Г. Гегеля здійснено непередметне обґрунтування рефлексії, що дозволило виявити безстосунковий характер знання, обґрунтувати непередметний характер рефлексивної

визначеності, прояснити відмінність рефлексивного знання від знання про себе та удокладнити місце рефлексії в структурі спекулятивного самообґрунтування суб'єктивності.

– здійснено обґрунтування суб'єктивності як самостосунку предмета, внаслідок чого продемонстровано онтологічний статус самознання («Я»), виявлено підстави опису безпосередньої тотожності знання і предмета і з'ясована необхідність в обґрунтуванні «Я» як чистого принципу, яка ґрунтується у неможливості досягати знання про «Я» на підставі предметного знання.

Уточнено:

– підставу виникнення парадоксів у самообґрунтуванні суб'єктивності, що полягає у необхідності описувати «Я» як водночас і рефлексійну, і нерефлексійну єдність.

– можливість несуперечливого опису єдності безпосереднього характеру існування знання із його змістовним виміром, що імплікує потребу у непередметному обґрунтуванні предмета знання.

Поглиблено:

– аргументаційні спроможності егологічної концепції суб'єктивності на підставі обґрунтування «Я» як онтологічного принципу, внаслідок чого, по-перше, унеможливується редукція «Я» виключно до знання про себе, а по-друге, увиразнюється універсальний характер принципу «Я» як в обґрунтуванні знання, так і в обґрунтуванні предметності.

– принципи побудови асиметричної моделі самосвідомості, що засновуються на необхідності у обґрунтуванні циркулярного характеру рефлексії, а також положеннях про самоконституювальний характер самознання і непередметність самообґрунтувальної дії суб'єктивності, відповідно до чого така модель може бути реалізованою лише на підставі спекулятивного обґрунтування.

Теоретичне і практичне значення дослідження. Дисертація є дослідженням, в якому проаналізовано низку ключових питань теорії суб'єктивності, а також увиразнено епістемічну релевантність спекулятивного обґрунтування стосовно сучасних дискусій про природу самосвідомості і основних проблем у її дослідженні. Обґрунтоване в дисертації онтологічне тлумачення «Я» дає змогу розширити горизонти теорії суб'єктивності, а також збагатити методологічний потенціал сучасних досліджень проблем самосвідомості і знання.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані при підготовці лекцій і семінарських занять з таких курсів, як «метафізика й онтологія», «філософія суб'єктивності», «теорія пізнання» і «філософія свідомості», а також при написанні підручників і навчальних посібників, що присвячені відповідній тематиці.

Апробація результатів роботи. Основні результати дисертаційного дослідження доповідалися на щорічних наукових конференціях «Дні науки філософського факультету» у 2015, 2016 та 2017 роках (м. Київ, Київський

національний університет імені Тараса Шевченка), а також конференціях: «Філософія, релігія та культура у глобалізованому світі» (м. Житомир, 2015), «Модернізація філософської освіти: виклики та перспективи: Урочистий симпозіум, присвячений Всесвітньому Дню філософії ЮНЕСКО у 2016 р. (м. Київ), «Другі Танчерівські читання»: «Спадщина Аристотеля та аристотелізм в історії релігієзнавчої думки» (м. Київ).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладені у 14 наукових публікаціях: 6 статтях у фахових наукових виданнях України та 8 тезах, опублікованих у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертаційної роботи зумовлені метою і завданнями дослідження, а також логікою розкриття проблеми. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку літератури, що налічує 176 найменувань, 146 з яких – іноземними (англійська та німецька) мовами. Повний обсяг дисертації складає 239 сторінок, з яких основна частина – 220 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, окреслюється його джерельна база, визначається мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, формулюється його новизна та теоретичне і практичне значення, наводяться відомості про апробацію наукових досліджень та список публікацій автора.

Перший розділ «**Теоретичні й методологічні засади дослідження принципу суб'єктивності**» присвячений проблемі висновування знання про себе із структури предметного знання та аналізу основних апорій, що виникають внаслідок такого висновування. На підставі розгляду основних методологічних стратегій обґрунтування суб'єктивності (емпіричної і трансцендентальної) удокладнюється необхідність у спекулятивному обґрунтуванні «Я».

В *підрозділі 1.1.* «**Принцип суб'єктивності і постановка питання про самообґрунтування**» досліджується стосунок між знанням про предмет і знанням про знання в межах предметного знання. Аналіз основних положень емпіричної (Е. Фольрат, Ж.П. Сартр) і трансцендентальної (І. Кант, І.Г. Фіхте) стратегій обґрунтування суб'єктивності засвідчує, що змістовність знання про предмет у предметному знанні годі редукувати до змістовності предмета цього знання, оскільки можливість такого знання засновується на наявності самоустосованого знання (суб'єктивності), внаслідок чого ми можемо знати про предмет, тобто відрізнити цей предмет від власного знання про нього. В свою чергу, намагання тлумачити самознання як певний додатковий предмет, що протистоїть самому знанню як певне «щось», одразу ж призводить до парадоксу, оскільки, по-перше, таке знання не могло б бути умовою предметного знання, а саме було б знанням про предмет, що потребувало б нового самознання як умови стосунку знання до предмета, що призвело б до нескінченного регресу в обґрунтуванні, а по-друге, ми б не могли визначити

змістовність цього знання, оскільки, відповідно до принципів предметного обґрунтування знання, змістовність цього знання є тотожною змістовності його предмета, внаслідок чого знання про знання мало б бути беззмістовним знанням, що не підлягає знаннєвій ідентифікації, а без такої ідентифікації можливість предметного знання стає непоясненою. На прикладі міркувань Г. Гегеля з «Феноменології духу» демонструється, що підстава виникнення таких суперечностей у самообґрунтуванні знання полягає у хибній вимозі розглядати предмет знання як щось, що відпочатково є зовнішнім стосовно знання, а істину цього знання – як принцип, що потребує додаткової знаннєвої верифікації у знанні про предмет, а відтак досягти несуперечливого опису самознання можливо лише за умови обґрунтування предмета як самовідрізнання знання. Таким чином, основна ідея цього підрозділу полягає в тому, що уникнути парадоксів у самообґрунтуванні знання можливо лише на такій підставі, за якої предмет знання («в собі») та знання про предмет («для себе») мають описуватися як тотожні стани справ, що імплікує необхідність у спекулятивній стратегії обґрунтування.

В *підрозділі 1.2. «Парадокси самообґрунтування суб'єктивності»* аналізуються суперечності, що виникають внаслідок спроб обґрунтувати сутність «Я» (суб'єкта) як носія предметного знання, які були укладені представниками Гайдльберзької школи самосвідомості (Д. Генрих, М. Франк, У. Потаст та ін.). Якщо принципом такого обґрунтування виступає рефлексія, тобто знання про себе як про щось, то, як продемонстрував Д. Генрих, це призводить до низки парадоксів, які той узагальнив під назвою «рефлексивна теорія самосвідомості». Основна складність цієї обґрунтувальної стратегії полягає в тому, що задля умови можливості самоопису «Я» ми мали б відокремити «Я» як пізнавальне від «Я» як пізнаваного, тобто визнати, що у знанні про себе «Я» є трансцендентним собі, тобто не є «Я». Окрім того, аби обґрунтувати «Я» як знання про себе, ми задля можливості такого обґрунтування завжди мали б припускати «Я» як те, кому приписується знання про себе, що б автоматично вело до нескінченного регресу, адже задля знаннєвої ідентифікації «Я» ми мали б ідентифікувати і це припущене «Я», що б передбачало необхідність виокремлення в цьому «Я» *описуваного «Я» і описувального «Я»* і так до нескінченності. Такий парадокс сучасний авторитетний дослідник К. Дюзинг назвав «нескінченною ітерацією», визнавши його основною теоретичною перепорою у дослідженні суб'єктивності. Водночас внаслідок рефлексивного самоопису «Я», як продемонстрував Д. Генрих, ми потрапляємо до кола в обґрунтуванні, адже, з одного боку, твердимо, що «Я» стає самосвідомим в акті рефлексивного самопізнання, а з іншого – припускаємо таку самосвідомість ще до всякого пізнавального акту, адже ми приписуємо властивість знати про «Я» (себе) саме «Я» (собі), необхідною умовою існування якого є його знання про себе як про «Я». Отже, апоретичність рефлексивного самообґрунтування суб'єктивності полягає в тому, що в такому разі знання про себе виявляється умовою самого себе, що призводить до парадоксу. Як продемонстровано в дисертаційному дослідженні,

розв'язати цей парадокс знаннєвого самостосунку «Я» можна принаймі двома альтернативними шляхами, а саме на підставі обґрунтування, що або 1) «Я» в стосунку до «Я» стосується не до «Я», або 2) «Я» в стосунку до «Я» не стосується до «Я», тобто або заперечувати самоідентичність «Я» в знаннєвому самостосунку, або ж заперечувати, що єдність «Я»-суб`єкта і «Я»-об`єкта в самосвідомості передбачає наявність стосунку між ними. Для вчення Д. Генриха характерною є друга альтернатива, вибір якої зумовлений його первинним переконанням у самоідентичному, і внаслідок цього нереклексивному характері самосвідомості. Втім, це переконання є вразливим для критики, адже уявлення про «Я» як тотожне собі є властивим саме для рефлексивного типу мислення; тому його опис самосвідомості як нереклексивної єдності спирається на рефлексивні засновки, тобто є апоретичним.

В *підрозділі 1.3. «Спекулятивне поняття як принцип самообґрунтування»* демонструється, що спекулятивна філософія Гегеля (зокрема його вчення про поняття) містить потужний методологічний потенціал, що дозволяє розв'язувати проблеми знаннєвого самостосунку, водночас уникаючи суперечностей як рефлексивного, так і нереклексивного способів обґрунтування. Досягти несуперечливого опису суб`єктивності, тобто узгодити безпосередність її існування із знанням про себе як про предмет, як наголошується в дослідженні, можна на підставі застосування спекулятивного методу, що дозволяє обґрунтувати «Я» як самодиференційовальну дію, в межах якої саме «Я» є змістовно тотожним із його відмінністю від себе, внаслідок чого предметний вимір суб`єктивності має описуватись як самоузовнішнене «Я». Такий опис передбачає обґрунтування єдності самодиференціації й самоінтеграції в межах «Я», увиразнюючи вимогу описувати це «Я» як онтологічний принцип (чисте поняття). Спекулятивна стратегія обґрунтування суб`єктивності, як продемонстрував К. Дюзинг, долає протилежність між неможливістю мислити самосвідомість як різновид предметного знання і потребою розглядати її як змістовне знання завдяки обґрунтуванню єдності тотожності і відмінності в межах спекулятивного поняття (чистої самосвідомості), внаслідок чого обґрунтовується ідея, що «Я» є тотожним собі самому лише у протилежності собі (К. Дюзинг, М. Ротхар), а відтак безпосереднім буттям знання про себе є не саме це знання, а *стосунок* цього знання до його предмета. Таким чином, спекулятивна стратегія дає змогу обґрунтувати безпосередній характер тотожності безпредметного знаннєвого самостосунку і його предметного кореляту, яку К. Дюзинг увиразнив у дистинкції «самостосунку» (Selbstrelation) і «стосунку до себе» (Selbstbeziehung). Намагання ж ізолювати стосоване і стосувальне в межах понятійної єдності одне від одного (В. Гьосле) призводять до парадоксу «нескінченної ітерації», виникнення якого засвідчує неможливість розглядати об`єкт самосвідомості як щось відмінне від неї самої.

В *підрозділі 1.4. «Суб`єктивність і предметна самоафекція: спроба синтезу»* аналізується спроба експлікації знання про предмет як модифікації

знання про себе, яку здійснили І.Г. Фіхте та Ф.В.Й. Шеллінг. Вихідна проблема, з якою пов'язана потреба у такій експлікації, полягає в тому, що знання про себе (самосвідомість) годі обґрунтувати на підставі предметного знання (тобто знання про себе як про щось), не потрапляючи до кола в обґрунтуванні; і водночас самосвідомість є конкретним знанням, завдяки якому ми відрізняємо знання про себе від знання про предмети. Отже, пояснити змістовність «Я», як спробував довести Фіхте, можна лише на підставі визнання того, що предметна афекція «Я» є різновидом його самоафекції. Сутність такої самоафекції (предмета), за Фіхте, засновується на можливості «Я» набувати стану пасивності, тобто обмежувати власну діяльність (знання) у знанні про предмет, яка, в свою чергу, пояснюється тим, що знання у предметному знанні абстрагується від самого себе, тобто не знає самого себе (знання) у знанні про предмет. Рефлексивний акт свідомості розпредметнює сутність предмета, роблячи знання про предмет, яке цілковито співпадає із самим предметом, предметом додаткового знання, внаслідок чого знання у знанні про предмет набуває знання про самого себе. Втім, Фіхте обмежив можливість змістовного знання лише знанням про визначені стани справ (предмети): знати *про* «Я» як про щось ми можемо лише на підставі знання про те, що є *для* «Я» (предмет). Це, в свою чергу, веде до неможливості пізнання акту первинного протипокладання в «Я», тобто акту конституювання «не-Я», оскільки цей акт як підстава конституювання предметності сам не є предметом, внаслідок чого незбагненним стає сам принцип предметного знання. Таким чином, безперечне досягнення філософії Фіхте полягає у тому, що вона у виразила необхідність об'єднати «Я» як чистий принцип покладання із принципом предметного знання (рефлексії), яка, в свою чергу, обтяжена невирішуваними в межах як Фіхтевої, так і Шеллінгової філософії складнощами, оскільки таке об'єднання передбачало б необхідність опису «Я» і як тотожного, і як відмінного від себе. Відповідно, Фіхтеве вчення яскраво унаочнило першочергову задачу в обґрунтуванні суб'єктивності: необхідність описати тотожність як рефлексивний принцип.

Другий розділ «Тотожність як принцип рефлексивного самообґрунтування» присвячений рефлексивному обґрунтуванню тотожності, яке, як демонструється в дослідженні, засновується на непередметному обґрунтуванні самої рефлексії, тобто описові рефлексивного стосунку як власного іншобуття.

В *підрозділі 2.1. «Постановка питання про самообґрунтування тотожності»* аналізується зміст поняття «тотожності» і парадокси, що виникають внаслідок обґрунтування тотожності як предметного принципу, тобто як властивості ототожнюваних станів справ. Якщо б тотожність була предметною властивістю тотожного, то, з одного боку, в самотосуванні, в якому ідентифікується самототожність речі, ми мали б водночас *розрізняти* те, що стосується до речі як тотожне їй, і те, до чого стосується річ у самотосуванні, тобто суб'єкт цього стосування, що устосовує самого себе до себе, і об'єкт цього самотосування, що опосередковано устосовується до себе,

проте, з іншого боку, таке розрізнення було б неможливим, оскільки як суб'єкт, так і об'єкт цього стосунку, згідно до вихідних умов їх опису, є лише тотожними, тобто не є відмінними; в такому разі ми б не могли ототожнювати їх у стосунку тотожності, оскільки не могли б їх розрізнити задля того, аби устосувати одне до одного. Отже, те, що в стосунку до себе є тотожним собі, водночас є і відмінним від себе, але, спираючись на витлумачення тотожності як предметної властивості, ми не можемо увиразнити ні тотожність тотожності і відмінності, ані відмінність відмінності від тотожності. Це веде до висновку, згідно до якого те, завдяки чому ми ідентифікуємо певні стани справ як тотожні, не є ознакою цих станів справ, а тому обґрунтування тотожності має бути рефлексивним, а не предметним, в якому як тотожність, так і відмінність є вимірами самоствосунку рефлексії, а не її стосунку до предмета, як, зокрема, намагалась обґрунтувати Б. Лонгуенс, наголошуючи на тому, що тотожність і відмінність в межах рефлексивного самоствосунку стосуються одне одного як відповідно знання і зовнішній щодо нього предмет. Альтернативну стратегію обґрунтування представляє С. Розен, який продемонстрував, що уникнути апорій в самообґрунтуванні тотожності можна лише на підставі опису відмінності як самоузовнішеного буття тотожності. Таке обґрунтування не дасть собі ради без з'ясування того, на чому засновується здатність тотожності до набуття властивості «бути відмінною», яка б водночас не спричинювала перехід тотожності у відмінність, тобто здатність тотожності заперечувати саму себе і в цьому запереченні залишатись собою, а це, в свою чергу, імплікує потребу у непередметному обґрунтуванні негативності (заперечення), найкомплексніша спроба якого була здійснена Г. Гегелем.

Підрозділ 2.2. «Тотожність як рефлексивна єдність» присвячений аналізу теорії рефлексії Г. Гегеля в контексті проблеми єдності безпосереднього буття рефлексії («тотожності») та її змістовного кореляту («відмінності»). Обґрунтовується положення, що змістовність рефлексії складає не предмет, а її самоствосунок («покладеність»), в якому те, що стосується до тотожного собі, не має власного, незалежного від рефлексії буття. Таким чином, як демонструється в дослідженні на прикладі міркувань Г. Гегеля, оскільки буттям самої рефлексії є *стосунок* до її визначеності, а не вона сама, то, отже, змістовність самої рефлексії співпадає з її іншобуттям. Обґрунтування цієї тези Гегель спирає на положення про безпредметний і негативний характер рефлексії, який полягає в тому, що самоствосунок рефлексії, на відміну від предметного стосунку, засновується на ніщо, а не бутті, і що таке ніщо не передбачає попередньої наявності певного «дещо» (предмета), ніщо якого є ніщо рефлексії, тобто негативність рефлексії, на відміну від заперечення в предметних стосунках, є негативністю *самої себе*. Водночас демонструється, що спроба предметного витлумачення рефлексивного характеру заперечення, відповідно до якого ніщо завжди є певним ніщо, тобто ніщо певного щось (Р. Вільямс, М. Косок), внаслідок чого це ніщо може бути виснуване з результату заперечення, тобто того «щось», запереченням якого воно є (М. Розен), веде до упредметнення рефлексії, через що рефлексивний зміст ніщо, який є ніщо

самого себе, стає непояснюваним. Внаслідок обґрунтування сутності рефлексивного ніщо есплікується амбівалентність поняття «іншобуття» в сфері рефлексії: те «інше» (іншобуття як «Andere» (Г. Гегель)), що постає на підставі іншості стосовно іншої «іншості», може постати таким чином лише на підставі іншості стосовно самого себе, оскільки воно має в своїй іншості водночас зберігати ту властивість, в якій воно є тотожним тому, стосовно чого виступає як інше; і водночас воно не може зберігати цю ознаку, позаяк ця ознака («Sein», буття) перетворила б його в тотожне тому, іншим чого воно є, а тому «інше» в межах предметних стосунків водночас виступає і як щось, що стосується до «іншого», і як визначена властивість цього «щось» (іншобуття як «Sein-für-Anderes» (Г. Гегель)). Неможливість упредметнення «іншобуття», тобто з'ясування предметної ознаки розрізнення «Andere» і «Sein-für-Anderes» призводить до висновку, що те, що в предметних стосунках виступає як предмет, насправді є самоупредметненим самознанням. В свою чергу, рефлексивне обґрунтування тотожності спростовує тезу про те, що тотожність Я-суб`єкта і Я-об`єкта в межах самосвідомості передбачає їх ідентичність, що, з одного боку, задовольняє вимозі описати предмет знання (рефлексії) як самостосунок («самоафекцію») самого знання, яку увиразнив Фіхте, а з іншого - імплікує ще одну фундаментальну суперечність, адже за такого обґрунтування безпосередній вимір цього знання мав би бути не знанням, а предметом, що, в свою чергу, вимагає обґрунтування безпосередньої тотожності знання і предмета.

Третій розділ «Суб`єктивність як самостосунок предмета» присвячений обґрунтуванню положення про безпредметну сутність предмета, описові знання як предметного самостосунку та з'ясуванню ролі предметного знання в конституюванні предметності.

В *підрозділі 3.1. «Суб`єктивність як опосередкований самостосунок предмета»* обґрунтовується онтологічний статус самознання («Я»). Як демонструється в дослідженні, виявлена суперечність між безпосереднім («Daßheit») та опосередкованим («Washeit») вимірами знання може бути розв'язана завдяки, по-перше, опису знання як самостосунку предмета, а по-друге, обґрунтуванню непередметної визначеності предмета. Внаслідок цього, спираючись на аргументи Г. Гегеля, М. Ротхара, С. Хаулгейта та ін., в дисертації демонструється, що предмет у власному безпосередньому бутті є знанням про себе, а отже, предмет сам по собі, який буденне знання сприймає за дійсний предмет, є лише абстракцією самостосунку знання. Таким чином, безпосередність існування предмета виявляється позірною, оскільки така безпосередність, як виявляється, є безпосередністю не самого предмета, а його безпосередністю для знання, а відповідно, безпосередність самого предмета насправді є безпосередністю знання, що засвідчує ілюзорність спроб розглядати предмет як незалежний від знання стан справ. Таке обґрунтування безпредметної сутності предмета спирається на ключову Гегелеву дистинкцію з передмови до «Феноменології духу»: (1) «предмет для себе є лише для нас»; (2) «предмет і для самого себе є «для себе», що, по-перше, засвідчує неможливість

витлумачувати сутність цього предмета як безстосункове буття, а по-друге, демонструє, що такий стосунок є безпосереднім, тобто предмет є знанням про себе сам по собі, а не в стосунку до знання про нього як про предмет, тобто до природної свідомості. Такий непередметно витлумачений предмет Гегель ідентифікував як «субстанцію», встановивши, що така субстанція по суті є чистою самосвідомістю – «Я». Відповідно, те, що предметне знання сприймає за предмет, насправді є самоупредметнювальною дією «Я», що призводить до висновку, що джерело знання про предмети міститься в самому знанні, а не предметах, а втім, знання у знанні про предмет випускає з уваги зміст самого знання, сплутуючи його із змістом предметності, а тому самостосунок «Я» в межах предметного знання завжди є опосередкованим його знанням про себе як зовнішній предмет.

В *підрозділі 3.2. «Суб'єктивність як безпосередній самостосунок предмета»* аналізуються парадокси, що постають внаслідок спроб встановити відмінність між знанням і предметом відповідно до принципів предметного знання. Якщо б такі принципи були універсальними, тобто зміст знання вичерпувався б його предметом, то стосунок знання до предмета, який відповідав би умові бути істинним знанням, завжди мав би бути безпосереднім, чого годі досягти, оскільки така безпосередність не є ані властивістю знання, ані властивістю предмета. Такий стан справ засвідчує те, що умовою предметного знання є первинна єдність знання і предмета, а відповідно, цей чистий знаннєвий самостосунок, або суб'єктивність, має описуватись безпосередньо, а не на підставі знання про предмет, оскільки це призвело б до того, що самосвідомість («для себе») не знала самої себе у знанні про себе, що б імплікувало парадокс «передпокладеності знання», який аналізується в дослідженні на прикладі міркувань Р. Уолеса та Б. Баумана. Підстава виникнення цього парадоксу полягає в тому, що знання, що знає про себе як «в собі» (предмет, незалежний від знання), у такому знанні не знає, що це «в собі» є не «в собі» того *знання*, про яке це знання знає, а «в собі» (безпосередній вимір знання, не опосередкований знанням про предмет) *стосунку* знання, яке знає, до того знання, яке воно попередньо ідентифікувало як «в собі». В свою чергу, намагання безпредметного витлумачення цього знання також наражаються на парадокс, який описав К. Лоєр на прикладі знання як «простого центру референції»: в такому разі це знання було б лише формальним оператором, що поєднує усе знання в свідомості без знання про те, що воно є таким оператором. Такі парадокси, як було продемонстровано на прикладі аналізу ідей «Феноменології духу» Г. Гегеля, можуть бути розв'язані на підставі обґрунтування положення, відповідно до якого знання про предмети безпосередньо є самознанням («Я»), проте це знання не наявне для знання про предмет, а є характеристикою такого знання, яке Гегель називає «для нас» або «наша свідомість», тобто чистого поняття; і можливість такого знання годі було б обґрунтувати, якби цим знанням не був сам предмет. Навпаки, предметно витлумачений предмет є предметом лише «в собі» (тобто у стосунку до

предметного знання, яке упредметнює сутність предмета), тобто тим, чому бракує знання про себе, аби бути предметом.

Четвертий розділ «Суб`єктивність як субстанція-суб`єкт» присвячений розгляду стосунку безпосереднього й опосередкованого вимірів знання в межах рефлексії, удокладненню циркулярного характеру самосвідомості й обґрунтуванню «Я» як генетичного принципу предметності.

В *підрозділі 4.1. «Самознання і проблема єдності рефлексії»* аналізуються парадокси, що постають внаслідок спроб увиразнити безпосередню єдність рефлексії із її змістовним виміром («покладеністю»). Якщо б змістовність рефлексивного знання була іманентним моментом самого знання, то спроба набуття знання про цю визначеність була б обтяженою парадоксом, оскільки ця визначеність мала б бути визначеністю знання ще до набуття знання про неї як про таку визначеність, внаслідок чого стосунок знання до його змістовного виміру, тобто набуття знанням знання про себе, ставав би зайвим, оскільки таке знання було б самосвідомим і змістовним ще до набуття знання про себе, а тому не потребувало б самого себе у стосунку до власного змісту. Таким чином, апоретичність обґрунтування знанневої єдності полягає в тому, що знання, яке знає про себе, є можливим лише за умови неможливості стосунку цього знання до самого себе, тобто, зрештою, за умови неможливості самого себе. Неунікність потреби обґрунтування стосункової природи знанневої визначеності неминуче призводять до спроб описати цю визначеність як предикат самого знання, які аналізуються в дисертації на прикладі міркувань Р. Піппіна. Піппін, з одного боку, встановив, що знання про предмети («квалітативна ідентифікація») є єдиним джерелом нашого знання, а з іншого - обґрунтував, що можливість такого знання полягає у непередметному самостосунку знання («сутнісна предикація»), який, проте, не підлягає квалітативному визначенню. Втім, обґрунтування Р. Піппіна є суперечливим, оскільки той апелює до ідеї, згідно до якої самознання є первинною ідентифікувальною структурою, що уможливорює знання про предмет, і водночас наголошує на неможливості знанневої ідентифікації цієї структури, тобто самоідентифікації знання. Апоретичність міркувань Р. Піппіна була удокладнена на прикладі ідей Б. Лонгуенс та К. Єоманса. На підставі аналізу Гегелевого обґрунтування рефлексії в «Науці логіки» у дисертації удокладнюється ідея про непередикативний характер самостосунку рефлексії та іманентність визначеності знання самому знанню. Водночас на прикладі міркувань К. Дюзинга продемонстровано, що змістовний характер рефлексивної єдності за умови рефлексивного обґрунтування є непояснюваним, що засвідчує несамостійний і похідний характер рефлексивних визначень у структурі спекулятивного самообґрунтування.

Підрозділ 4.2. «Суб`єктивність як рефлексивна циркулярність» присвячений розгляду стосунку між «Я», яке знає, і «Я», про яке знають в межах самознання з огляду на виявлені в попередньому підрозділі парадокси обґрунтування рефлексивної єдності. Неможливість в межах рефлексії відокремити ці два виміри один від одного демонструють циркулярний

характер рефлексії, тотожний із циркулярним і асиметричним характером «Я»: визначеність того, чим є Я, є опосередкованою стосунком Я до себе, що підлягає тематичному, а отже, критеріальному опису, натомість Я як підстава такого приписування має бути даною до і незалежно від усякого приписування, а відповідно, не підлягає тематизації і як підстава критеріального опису визначеності Я сама має описуватись безпосередньо й безкритеріально, що засвідчує неможливість схопити сутність «Я» на підставі знання про себе як про об'єкт. Така неможливість була продемонстрована на прикладі міркувань Е. Тугендгата та його принципу «істинної симетрії». Проблематичність Тугендгатого обґрунтування полягає в тому, що той редукує проблему знанневого самостосунку до вжитку терміну «Я» від третьої особи, випускаючи з поля зору проблему безпосереднього стосунку до себе від першої особи. Внаслідок цього ми не могли б пояснити, кому саме ми приписуємо знання про себе, оскільки самоідентифікація «Я» завжди б змістовно збігалась з ідентифікацією «Я» як предиката, який ми приписуємо цьому «Я», а отже, ми могли б знати лише про те, *чим* є «Я» (тобто лише про «Я», як воно постає в предикації), але не про те, *хто* є цим «Я» (тобто «Я», якому приписується властивість «бути «Я»»). Втім, безпомилковість самоідентифікації, з однієї сторони, свідчить про марність спроб шукати емпіричний критерій істинності самоопису, а з іншої – удокладнює, що «Я» годі схопити на підставі знання про себе як про об'єкт, оскільки воно є *принципом*, а не об'єктом. Отже, проблема стосунку між знанням і його предметом, як обґрунтовується в дослідженні на прикладі міркувань Д. Генриха й Д. Фройндліба, є ідентичною проблемі стосунку між знанням від першої особи й знанням від третьої особи в межах самознання, розв'язати яку можна на підставі спекулятивного обґрунтування «Я» як генетичного принципу реальності, тобто як субстанції-суб'єкта. Таке обґрунтування, в свою чергу, має пояснити підставу безпомилковості самоідентифікації, що, як демонструється в дисертаційному дослідженні, є тотожним питанню, сформульованому Д. Фройндлібом: чи дійсно «Я» («субстанція-суб'єкт») містить в собі стосунок до будь-якої предметності, тобто чи підлягають самознанню *усі* предмети?

В *підрозділі 4.3. «Субстанція-суб'єкт як чисте спекулятивне поняття»* досліджується Гегелева спекулятивна стратегія обґрунтування сутності «Я» крізь призму її здатності розв'язувати апорії знанневого самостосунку. Упредметнення сутності самознання, властиве буденному знанню, засновується на тому, що знання, знаючи про предмет, не знає, що тим, чим воно є як знання на противагу предмету, є змістовністю стосунку цього знання до предмета, тобто в такому стосунку незалежність знання від предмета є лише знанням «в собі», що спрямовує своє власне знання до предметності без знання про те, що предметність як самостійний вимір знання є покладеністю самого знання. На противагу такому тлумаченню сутності знання Гегель висуває тезу про предмет як саморозрізнення «Я», водночас обґрунтовуючи змістовний збіг розрізнення (знання) із розрізнюваним (предметом), а також наголошуючи на тому, що те, що в межах предметного знання видається предметом, є субстантивованим

знанням, яке не містить в собі такого розрізнення, а отже, цілковито співпадає із власним предметним корелятом. Демонструється, що зарадити такому стану справ можна на підставі обґрунтування безстосункового характеру єдності знання і предмета, тобто обґрунтування покладеного виміру рефлексії як її безпосереднього самопокладання, внаслідок чого рефлексія в себе не призводить до постання відрізненого, тобто її предметного кореляту. Таке обґрунтування, в свою чергу, не може бути рефлексивним, оскільки рефлексія не здатна обґрунтувати одночасність (безпосередність) розрізнювання й тотожності, бо в межах рефлексії їхня єдність завжди є опосередкованою. Відповідно, ця єдність, з позицій спекулятивного обґрунтування, виступає як єдність одиничності й всезагальності в межах поняття, що дозволяє обґрунтувати безстосунковий характер стосунку знання і предмета, тобто такого стосунку, що не засновується на відмінності наявного буття знання від наявного буття предмета; навпаки, ані знання, ані предмет такого наявного буття не мають, оскільки вони самі по собі є власним протилежним. Її непередметний характер Гегель у виразив у тезі, відповідно до якої «в-собі-і-для-себе-буття є лише завдяки тому, що воно є покладеністю», що засвідчує безпосередню єдність тотожності знання і предмета, досягну лише внаслідок спекулятивного обґрунтування, що дозволяє мислити «Я» як змістовне знання, не потрапляючи у пастку «нескінченної ітерації».

У **висновках** підводяться підсумки наукового дослідження, що втілюють новизну, відповідають меті та розв'язують завдання дослідження.

– Як було виявлено в ході дослідження, стосунок знання до його предмета передбачає наявність самоустосованого знання (самознання), на підставі чого засновується можливість ідентифікації змістовного знання як знання про предмет, а тому знання про знання саме по собі, як видається на початку, становить не *певне знання*, а лише *умову* стосунку цього знання до його предмета. Цей підхід спирається на тезу, що будь-яке *визначене* знання обмежене зовнішньою щодо цього знання предметністю (тобто завжди є знанням про щось), і саме предмет є джерелом об'єктивної значущості цього знання. Утім, таке витлумачення природи знання одразу призводить до апорії: якщо б змістовність знання витворювалась виключно на підставі стосунку знання до предмета, а отже, будь-яке знання знало б лише те, *що* воно знає, то ми не могли б відрізнити предмет («те, *що* ми знаємо») від знання про цей предмет («те, *що ми знаємо* про це «щось»); отже, якщо б знання не мало власної визначеності, незалежної від його предметного устосування, то в такому випадку знання розчинилося б у цьому предметі, а отже, не могло б знати про нього. Водночас спроба витлумачувати це знання не як певне знання, а як умову стосунку знання до його предмета одразу ж наражається на парадокс, оскільки внаслідок критеріальності стосунку знання до предмета саме це знання і мало б бути критерієм істинності знання про предмет, і не могло б їм бути, позаяк в такому разі це передбачало змістовну ідентифікацію цього знання, яке саме по собі, відповідно до такого обґрунтування, є беззмістовним.

– У дослідженні було виявлено апорії, з якими стикається спроба предметного опису у намаганні встановити відмінність знання від предмета. Коли ми запитуємо, в чому полягає така відмінність, то це призводить до парадоксу, відповідно до якого знання саме по собі (безвідносно до предмета) саме є предметом, і навпаки – предмет сам по собі є знанням. Такі парадокси, у негативний спосіб увиразнюючи те, що як знання, так і предмет у власному безпосередньому бутті є протилежними собі, водночас засвідчують позірність цього безпосереднього буття, унаочнюючи, що буттям як знання, так і предмета є *стосунок* до протилежного. З аналогічними складнощами зіштовхується і проблема самоопису: задля можливості такого самоопису ми мали б припустити описувальне Я як умову цього опису, що б імплікувало парадокс, адже Я мало б бути результатом, тобто наслідком самоопису. Такий парадокс в науковій літературі отримав назву «нескінченної ітерації», а авторитетний сучасний вчений К. Дюзинг визнав його основною перешкодою у дослідженні суб'єктивності.

– Необхідність несуперечливого опису «Я», що дозволяв би уникати як парадоксів «рефлексивного», так і апорій «нерефлексивного» обґрунтування суб'єктивності спонукає багатьох дослідників звернути увагу на спекулятивну філософію Г. Гегеля. Таку увагу до Гегелевого вчення можна пояснити специфікою його спекулятивного методу, що, з однієї сторони дозволяє обґрунтувати самознання як змістовну, а не формальну єдність, а з іншого – побудувати асиметричну модель самосвідомості, що дозволяє уникати парадоксу «нескінченної ітерації» у знанні про себе. Такого парадоксу не змогла уникнути і Фіхтева система, в межах якої перехід від абсолютного самопокладання «Я» (чистого знання) до протипокладання не-Я (конституювання предметності), а як наслідок, і до теоретичного «Я», чи «інтелігенції» (знання про предмет) залишився непоясненим, тобто таким, можливість чого не може бути обґрунтованою засобами цієї теорії. Відтак складність ідентифікації принципу, завдяки якому витворюється визначене знання, полягає у неможливості об'єднати сам принцип покладання (чисту тотожність) із тими станами справ, що покладаються у цьому покладанні, і внаслідок цього є опосередкованими, тобто увиразнити тотожність як рефлексивний принцип, що імплікує необхідність у рефлексивному обґрунтуванні тотожності, яке б водночас уникало загрози її упредметнення. Внаслідок такого обґрунтування було виявлено неможливість висновування тотожності із предметності і посутню відмінність рефлексивних принципів від принципів існування предметності, а також удокладнено негативний характер існування рефлексії. Таке тлумачення рефлексії унаочнює змістовний характер єдності тотожності і відмінності в межах рефлексії, внаслідок чого про саму тотожність годі говорити як про відмінну від відмінності, що характеризує предметні стосунки. Негативний характер рефлексії перешкоджає її упредметненню, а тому рефлексивний стосунок – це не стосунок до предмета, а навпаки – самостосунок, в якому те, що з позиції предметного обґрунтування видається визначеністю предмета, постає як визначеність самого стосунку, або

«покладеність». Таке обґрунтування природи рефлексії засноване на тому, що предметна визначеність наявного буття, яка є підставою предметних стосунків, є самовизначальною дією самої рефлексії; а отже, між рефлексивними стосунками (самостосування) та предметними стосунками (стосування до іншого / іншобуття) не існує ніякого переходу, оскільки ця предметна визначеність, якої рефлексія набуває у саморозрізненні, не призводить до остаточного упредметнення самої себе, а тому самообґрунтувальна дія рефлексії призводить до обґрунтування предмета як самоупредметненого самознання. Таке обґрунтування, з однієї сторони, підважує думку про те, що самототожність суб'єктивності передбачає ідентичність Я, яке знає, і Я, про яке знають, оскільки така ідентичність властива предметним, а не рефлексивним стосункам, а з іншої - обґрунтовує змістовний вимір рефлексивного знання («покладеності») як непередметного самостосунку рефлексії, внаслідок чого визначеність цього знання постає знанням загалом, тобто усім знанням.

– Намагання узгодити суперечність між знанням самим по собі (Daßheit) і визначеністю цього знання (Washeit) призводить до необхідності онтологічного обґрунтування знання як самостосувальної дії предмета, що водночас передбачає і обґрунтування предмета як непередметної визначеності знання. Обґрунтування такого положення передбачає прояснення проблеми буттєвого самостосунку. На прикладі Гегелевого обґрунтування, залучаючи докладні коментарі М. Ротхара, С. Хаулгейта, С. Розена та ін. демонструється, що «Я», або чистий самостосунок – це і є самостосунок буття, а відповідно, суб'єктивність – це не антропологічна, а онтологічна категорія. Відповідно, в межах буття як самознання саме буття є безпосереднім виміром знання (Daßheit), натомість буття як предмет є безпосередністю для знання, тобто предметним знанням. Таке обґрунтування було укладене в двох комплементарних аргументах: (1) те, що знає знання, є не зовнішнім щодо знання предметом, а самим же знанням; (2) те, що для свідомості виступає як предмет, є самоупредметнювальною дією знання, яка розгортається в знанні без усвідомлення того, що джерело предметності цього знання міститься в самому знанні, а не в емпіричній предметності, внаслідок чого знання у знанні про щось знає лише це «щось», водночас не знаючи про самого себе, себто про те, що воно є субстанцією як діалектичним самовідрізняльним рухом. Наслідком цього обґрунтування є прояснення сутності предмета як *знання про себе*, і водночас продемонстровано, що самостосунок предмета годі витлумачувати як предметний стосунок, оскільки, якщо б такий стосунок був би предметним, то це призвело б до того, що таке самознання не знало б самого себе у знанні про себе, що б імплікувало парадокс «передпокладеності знання». Отже, те знання, яке знає про себе у самостосунку предмета – це не знання про предмет («предметна свідомість»), а таке знання, яке Гегель називає «для нас», або «наша свідомість», тобто *чисте поняття*.

– Відповідно до принципу спекулятивного обґрунтування визначеність знання («покладеність») необхідно мислити і як тотожну самому знанню, оскільки в іншому разі ця визначеність не була б визначеністю знання, і як

відмінну від знання, бо ж за умови редукції покладеного виміру знання до його рефлексивного виміру годі було б говорити про покладання самого знання, що становить парадокс. Цей парадокс увиразнює обмеженість рефлексії і попередньо розв'язується Гегелем через обґрунтування поняття як підстави рефлексивної єдності, тобто єдності рефлексивного і покладеного вимірів знання. Неможливість в межах рефлексії відокремити ці два виміри один від одного демонструють циркулярний характер рефлексії, що, як продемонстровано в дисертаційному дослідженні, є ідентичним із циркулярним характером суб'єктивності («Я»). Внаслідок цієї циркулярності ми не можемо описувати нас самих на підставі того, чим ми є, позаяк критеріальність приписування предикатів самому собі, тобто предметного опису, передбачала б необхідність наявності безкритеріального характеру самоопису як критерію істинності стосунку описувального до змісту предиката. Неспроможність упредметнити сутність «Я», тобто обґрунтувати симетричний характер самознання як ідентичного із знанням про предмет була продемонстрована на прикладі міркувань Е. Тугендгата та його принципу «істиннісної симетрії». Втім, безпомилковість само ідентифікації як свідчить про марність спроб шукати емпіричний критерій істинності самоопису, так і удокладнює, що «Я» годі схопити на підставі знання про себе як про об'єкт, оскільки воно є *принципом*, а не об'єктом. Дане в дисертаційному дослідженні непередметне обґрунтування суб'єктивності задовольняє проголошеній К. Дюзингом потребі у побудові «асиметричної моделі самосвідомості», водночас засвідчуючи, що таке обґрунтування не призводить до парадоксу «нескінченної ітерації» і разом із тим не є паліативним, тобто обґрунтування єдності «Я» не передбачає відмови розглядати суб'єктивність як знанневий принцип.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Бондар О.В. Принцип суб'єктивності і проблема самообґрунтування / О.В. Бондар // «Гілея: науковий вісник». Збірник наукових праць. – К., 2016. Випуск 108. – с. 125-128
2. Бондар О.В. Самосвідомість як принцип спекулятивної метафізики (І.Г. Фіхте і Д. Генрих) / О.В. Бондар // Гуманітарно-релігієзнавчий вісник «Софія», №2 (4), 2015. – с. 79-82
3. Бондар О.В. Спекулятивне самообґрунтування суб'єктивності: постановка проблеми / О.В. Бондар // «Гілея: науковий вісник». Збірник наукових праць. – К., 2016. Випуск 111. – с. 148-151
4. Бондарь О.В. Суждение как принцип философии сквозь призму понятий «Я» и «не-Я» в раннем наукоучении И.Г. Фихте / О.В. Бондарь // Альманах «Філософські проблеми гуманітарних наук», № 24/2014. – с. 69-74

5. Бондар О.В. Трансцендентальне самообґрунтування суб'єктивності / О.В. Бондар // «Гілея: науковий вісник». Збірник наукових праць. – К., 2016. Випуск 110. – с. 180-183
6. Судження й умовивід як спекулятивно-метафізичні принципи свободи / О.В. Бондар // Гуманітарні студії, №27, 2016. – с. 3-13 (Видання реферується у міжнародній наукометричній базі РИНЦ).

Тези за матеріалами конференції:

1. Бондар О.В. Спекулятивна проблема дедукції категорій з принципу «абсолютного Я»: Ф. Шеллінг / О.В. Бондар // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016», 21-22 квіт. 2015 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський та ін.. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. – Ч.1 – с. 51-54
2. Бондар О.В. Поняття та принципи спекулятивної філософії / О.В. Бондар // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2015», 21-22 квіт. 2015 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський та ін.. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. – Ч.2 – с. 67-69
3. Бондар О.В. Воображение как метафизический принцип и его актуальность в эпоху глобализации / О.В. Бондар // Всеукраїнська науково-теоретична конференція з міжнародною участю «Філософія, релігія та культура у глобалізованому світі», 23 листопада 2015 року: [матеріали доповідей та виступів] / редкол. П.Ю.Саух [та ін.]. – Житомир: Видавець О.О. Євенок, 2015. – 268 с. – с. 12-14
4. Бондар О.В. Ф. Бредлі: метафізика Абсолюту в дзеркалі суб'єктивного пізнання / О.В. Бондар // XI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації». – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 12. – с. 306-308
5. Бондар О.В. Принцип суб'єктивності і проблема рефлексії / О.В. Бондар // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016», 20-21 квіт. 2016 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський та ін.. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. – Ч.2 – с. 70-73
6. Бондар О.В. Філософія як предмет і предмет філософії / О.В. Бондар // Модернізація філософської освіти: виклики та перспективи: Урочистий симпозиум, присвячений Всесвітньому Дню філософії ЮНЕСКО у 2016 р. (17 листопада 2016 р.), 2016. – с. 5-7.
7. Бондар О.В. Проблема критерію істинності знання (Аристотель, Спіноза, Гегель) / О.В. Бондар // Гуманітарно-релігієзнавчий вісник «Софія», №3 (7), 2016. – с. 119-121
8. Предметне знання і безкритеріальне самообґрунтування / О.В. Бодар // «Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016», 25-26 квіт. 2016 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є.

Конверський та ін.. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. – Ч.2 – с. 68-72

АНОТАЦІЯ

Бондар О.В. Спекулятивне обґрунтування принципу суб'єктивності.
– На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.01 – онтологія, гносеологія, феноменологія. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України. – Київ, 2017.

Дисертація присвячена дослідженню можливості спекулятивного обґрунтування суб'єктивності («Я») та з'ясуванню епістемічного значення спекулятивного методу в контексті сучасних дискусій щодо апорій у самообґрунтуванні знання про себе. Дослідження являє собою спробу дати відповідь на питання, чи є предметне знання універсальною формою будь-якого знання і чи можемо ми знати про знання на підставі знання про предмет. Ці питання досліджуються крізь оптику спекулятивної філософії Г. Гегеля. Основна ідея дослідження полягає в тому, що стосунок знання до предмета не передбачає додаткової самотематизації знання (тобто стосунку знання до себе як до предмета), тому цей стосунок є безпосереднім, а така ідея, в свою чергу, засновується на необхідності експлікації знання як чистої онтологічної єдності, тобто самостосунку предмета. В дослідженні демонструється, що застосування спекулятивного методу дозволяє уникнути парадоксу «нескінченної ітерації» в самообґрунтуванні.

Ключові слова: суб'єктивність, «Я», самосвідомість, рефлексія, тотожність, спекулятивний метод, опосередкування, безпосередність.

АННОТАЦИЯ

Бондарь О.В. Спекулятивное обоснование принципа субъективности.
– На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.01 – онтология, гносеология, феноменология. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, МОН Украины. – Киев, 2017.

Диссертация посвящена исследованию возможности спекулятивного обоснования субъективности («Я») и выяснению эпистемологического значения спекулятивного метода в контексте современных дискуссий

относительно апорий в самообосновании знания о себе. Исследование является попыткой дать ответ на вопрос, является ли предметное знание универсальной формой всякого знания и можем ли мы знать о знании на основании знания о предмете. Эти вопросы исследуются сквозь оптику спекулятивной философии Г. Гегеля. Основная идея исследования заключается в том, что отношение знания к предмету не предусматривает дополнительной самотематизации знания (то есть отношения знания к себе как к предмету), потому что это отношение является непосредственным, а эта идея, в свою очередь, основывается на необходимости экспликации знания как чистого онтологического единства, то есть самоотношения предмета. В исследовании продемонстрировано, что применение спекулятивного метода позволяет избежать парадокса «бесконечной итерации» в самообосновании.

Ключевые слова: субъективность, «Я», самосознание, рефлексия, тождество, спекулятивный метод, опосредование, непосредственность.

SUMMARY

Bondar O.V. Speculative grounding of the principle of subjectivity. – Submitted as a manuscript.

A thesis for the scholarly degree of the Candidate of Philosophy in speciality 09.00.01. – Ontology, Gnoseology, Phenomenology. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2017.

The research is devoted to examine the possibility of speculative grounding of subjectivity («I») and to clarify an epistemological meaning of speculative method in the context of modern discussions about paradoxes of self-grounding. The investigation is an attempt to answer the question: is objective knowledge a universal form of all knowledge, and further, based on the knowledge of object, can we know about knowledge? These issues are explored through the optics of speculative philosophy of G. Hegel. The main idea of the research is that relation between an object and knowledge does not imply an additional self-theming of knowledge (i.e. the relation of knowledge to itself as to the object), so this relationship is stay immediate. In turn, this idea is based on the need to describe knowledge as a pure ontological unity, that is self-relation of the object.

Analyzing the main provisions of the empirical and transcendental strategies of grounding of the subjectivity, an author comes to the conclusion, that we can't reduce the content of knowledge about something in the sphere of objective knowledge to the content of object of this knowledge. Meanwhile, an attempt to interpret the self-knowledge as a sort of additional object, which is confronted to this knowledge as a certain «something», immediately leads to a paradox, because, firstly, such knowledge could not be a condition of objective knowledge, because it would be the knowledge of object; secondly, we couldn't determine the content of this knowledge, because, according to the principles of objective grounding of knowledge the content of this knowledge is identical to the content of the object of this knowledge, therefore knowledge of knowledge would be empty knowledge, that cannot be identified by the

knowledge, but without such identification the possibility of our objective knowledge is unaccountable. As shown in the research, the basis of such paradoxes of grounding of the knowledge lies in the requirement to consider the object of knowledge as something external to the knowledge, which needs additional verification in the knowledge of object. Consequently, to achieve a non-contradictory description of the self-knowledge is possible only in the way of grounding of the object as a self-distinction of the knowledge. So, to avoid these paradoxes is possible only on the way to consider the object of knowledge («in self»), and the knowledge of this object («for self») as identically. Thus, to achieve consistent description of subjectivity, i.e. to reconcile the immediacy of its existence with the knowledge of itself as a subject, as noted in the study, we can by using a speculative method, which give us a possibility to describe an I as a self-differentiating activity, which is substantially identical to its difference from self, as a result the objective dimension of subjectivity must be described as a self-externalized I. Such description supposes a grounding of the unity of self-externalization and self-integration within I, justifying the requirement to describe this I as an ontological principle. This description is possible only in the way of the grounding of identity as non-objective self-relation, which makes impossible to consider an identity as a property of identical (that is objective content of identity), that appears in this identity, so something, that from the standpoint of objective grounding of identity seems to be the determination of an object, in fact turns out as a determination of relation, or «positedness». It shows, that the content of reflection is not an object, but its self-relation («positedness»), where related to the identical with self, has not its own, independent from reflection being. Other words, a being of the reflection is a relation of this reflection to its determination, but not this reflection itself, therefore the content of reflection coincides with its being-another. This grounding satisfies the speculative requirement to describe an object of knowledge as self-relation of knowledge.

Key words: subjectivity, «I», self-consciousness, reflection, identity, speculative method, mediation, immediacy.